

Perica Vujić

Sveučilište u Osijeku

DUBROVAČKO (NE)PRIHVAĆANJE STRANACA

Razdoblje humanizma i renesanse u Dubrovniku je obilježeno kao razdoblje prosperiteta koje je potrajalo tri stoljeća (14.–16. st.). Upravo u tom razdoblju Dubrovnik je kao jedna Republika u usponu bio osobito primamljiv strancima, ne samo zbog svog geografskog položaja koji je predstavljao točku poveznicu između uljuđenog mediteranskog svijeta i balkanskih zemalja, nego zato što je i on sam bio mjesto dobre zarade upravo zbog razvijene trgovine preko koje je sam Grad uspostavio diplomatske, konzularne veze s gotovo čitavom Europom, a te su veze sezale i do Engleske i Francuske. U ovom radu nastojat ću objasniti prema kojim kriterijima su Dubrovčani (ne)prihvaćali strance i te kriterije objasniti na trima skupinama: Nijemcima, patarenima i Romima. Također, na dva primjera pokušat ću opisati odnos Dubrovčana prema privremenim prolaznicima.

DUBROVAČKO SHVAĆANJE STRANCA I PRAVNI POLOŽAJ

Dubrovnik se još od svojih početaka razvijao kao lučki grad. Upravo zbog tog položaja, a osobito u vrijeme renesanse i humanizma kada doživljava svoj vrhunac, bio je prepun stranaca. Stranci su neprestano boravili u gradu, bilo privremeno ili stalno te bi tako kasnije postali dubrovački građani. Zbog svoga položaja, Dubrovnik je postao jako središte trgovine, obrta i kulturnog života, a napose i atraktivna točka strancima. Ti stranci bili su poželjni, potrebni i pozvani, no ne svi, te su stoga postojale skupine stranaca koje i nisu bile poželjne u gradu.

Kako bi uopće mogli govoriti o strancima u Dubrovniku te kako su se Dubrovčani prema njima odnosili, najprije treba definirati pojam stranac u kontekstu srednjeg vijeka, te humanizma i renesanse. U statutima dalmatinskih komuna, a to znači i u literaturi koja se bavi problemom stranca, najčešće se spominju dva pojma kojima se naziva stranac: *forensis* i *extraneus*, i strance se, također, ubraja u marginalne skupine. Stoga ću najprije dati objašnjenje tih pojmova jer će oni često biti spominjani u radu.

Srednjovjekovni termini koji su se koristili za označavanje stranaca su *forensis* i *extraneus*. Riječ *forensis* je derivacija nastala oko 13. stoljeća iz latinskog priloga *foris* što znači „van“, „izvan“. Toj je riječi prethodio pridjev *forencicus*, opet sa značenjem „izvan“ (prema *exterus*), kao i prilog *forensiter* značenja „s drugim pogledom.“ Pojam *extraneo* je, također, derivacija iz latinskog priloga *extraneus*, dakle „izvan“, „koji nije iz obitelji“, te *extranee* „na čudan način“, „nedoličan“, a koji se pojavljuje u 13. stoljeću, iz čega nastaje riječ *straniero*, potom na starofrancuskom *estranger*, ovaj put sa značenjem „čudan“, u 14. stoljeću. Što se tiče etimološkog podrijetla riječi marginalac, ovaj pojam potječe iz

pridjeva *marginale* kao derivacija iz *marginē*, koja u 14. stoljeću označava „rub“, „krajnji dio nečega“, odnosno iz latinskog *margo*, što znači „na rubu“, „granica“ ili još iz *margino*, „okružen gradom“. ¹ Upravo zbog nepoznatog porijekla te niza čimbenika po kojima se jedan došljak razlikuje od lokalnog, domicilnog stanovništva, strance došljake se ubraja u marginalne skupine koje čine sastavni dio svakog stanovništva, bilo to grada, komune, sela, itd.

Proučavanje stranaca i marginalnih skupina u povijesnu je znanost prešlo iz sociologije. Tim se problemom u Europi prvi počeo baviti Francuz Jacques LeGoff. LeGoff u svom članku *Marginalci na srednjovjekovnom zapadu* govori o kriterijima njihovog isključivanja, gdje on pojmu marginalizacije postavlja kao granice pojmove isključivanja i uključivanja (ili paganacije). ² U hrvatskoj historiografiji problemom stranca i marginalnih grupa bavili su se Tomislav Raukar ³, Neven Budak ⁴, a u novije vrijeme Damir Karbić ⁵, Sabine Florence Fabijanec ⁶, dok se pravnim položajem stranaca pozabavio Ante Birin ⁷.

O odnosu Dubrovčana prema strancima najviše je pisala Zdenka Janeković-Römer. Ona kaže da je odnos prema strancima na više razina: „od potpunog prihvaćanja do potpunog odbacivanja, ovisno o tome koliko su oni bili bliski ili tuđi i kakav je bio njihov stav prema zajednici u koju su ušli.“ ⁸ Ističe kako postoji kontrast koji je osobito obilježio srednjovjekovni Dubrovnik, a to je kontrast između otvorenosti i zatvorenosti, tipičan za mediteranske gradove. Također, problemu stranca Dubrovčani su pristupili svrhovito, stoga se ističu diferencirani kriteriji koji su se primjenjivali prema sljedećim grupama: kulturnim, etničkim, vjerskim ili strukovnim, kao i prema pojedincima, ovisno o njihovom društvenom statusu, ponašanju ili podrijetlu. ⁹ Kako je interes općine uvijek bio na prvom mjestu, upravo zbog tog interesa bili su uvjetovani privremeni progoni i neprihvaćanje stranaca, a ne zbog neopravdanih, iracionalnih motiva. Zbog tog interesa prednost pri primanju u grad imali oni koji su ispunjavali spomenute kriterije, a još više ako su svojom profesijom, kapitalom ili ugledom mogli biti korisni Republici. ¹⁰ Tako Z. Janeković-Römer klasificira strance, pa kaže kako se na vrhu ljestvice nalaze oni pojedinci koji

1 Sabine Florence Fabijanec, *Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovjekovnom društvu*, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka *Dies Historiae*, Zagreb, 2004., str. 107-108.

2 Damir Karbić, *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, Historijski zbornik 1, god. 54, Zagreb, 1991., str. 43-75.

3 Tomislav Raukar, *Komunalna društva u Dubrovniku u XIV. stoljeću*, Historijski zbornik 1, god. 33-34, Zagreb, 1980.-1981., str. 139.-209.; Tomislav Raukar, *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, Historijski zbornik, god. 29-30, Zagreb 1976.-1977., str. 139-149.

4 Neven Budak, *Servi i famuli – primjer isključivanja i marginalizacije u našim komunalnim društvima*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, Vol. 18, Zagreb, 1985., str. 249-255.

5 Damir Karbić, *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, Historijski zbornik 1, god. 54, Zagreb, 1991., str. 43-75.

6 Sabine Florence Fabijanec, *Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovjekovnom društvu*, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka *Dies Historiae*, Zagreb, 2004., str. 107-108.

7 Ante Birin, *Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, vol. 20, Zagreb, 2003., str. 62.

8 Zdenka Janeković-Römer, *Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 26, Zagreb, 1993., str. 27.

9 Zdenka Janeković-Römer, *Građani, stanovnici, podanici, stranci, inovjerci u srednjovjekovnom Dubrovniku*, u: *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, FF press, Zagreb, 2005., str. 321.

10 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 27.

su prihvaćeni u toj mjeri da su dobili status dubrovačkih građana (*cives*). Prvi do njih su stanovnici Dubrovnika stranog podrijetla koji nisu imali pravo građanstva (*habitatores*). *Subditi* ili *contadini*, rjeđe *districtuales* stanovnici su okolice Grada, tj. općinskog teritorija, koji su uživali pravnu zaštitu i povlastice, ali nisu se mogli uopće kandidirati za ostvarivanje prava dubrovačkog građanstva. Još se na njezinoj ljestvici nalaze i prolaznici koji kratko borave u Gradu, dok ne obave posao pa iz toga razloga ne mogu biti prihvaćeni kao članovi zajednice, ali su im ipak osigurane osnovne potrebe, dok su najmanje bili prihvaćeni pripadnici drugih vjera.¹¹

Stranci su u Dubrovniku bili i došljaci iz zemalja balkanskog zaleđa, ponajviše iz Srbije, Bosne i Hercegovine, a znalo se naći i Albanaca itd. Takav jedan stalan priljev stanovništva ugrožavao je samu Republiku, što vlast nije mogla dopustiti jer bi se time narušila homogenost Dubrovačke Republike. Upravo zbog interesa općine, često su Dubrovčani iskazivali ambivalentan odnos prema strancima, točnije, sve su podredili materijalnim interesima. Stranci su imali svoj udio u svim sferama života Dubrovačke Republike, od uprave pa do najnižih obrtnika i skitnica. Pri obnašanju viših funkcija u Gradu prednost su imali Talijani, dok su pripadnici drugih etničkih grupa uživali manje povjerenja kod Dubrovčana. Osobito je u odnosu prema strancima prevladavao strukovni kriterij jer je Dubrovniku nedostajalo radnika različitih profila, pa su ih rado primali, čak i pozivali. Građanstvo su dodjeljivali poznatim i poštovanim ljudima, korisnim općini, uz obvezu doseljenja u Grad s obitelji. *Cives* i *habitatores* sasvim su se uklapali u gradsku svakodnevicu o čemu svjedoči i velik broj sklopljenih brakova u Dubrovniku. Nekim je strancima dodjeljivano i počasno građanstvo i plemstvo. Gradski partikularizam, koji je prožimao dubrovački mentalitet srednjeg vijeka u odnosu sa strancima, smatrao je strancima sve one koji nisu rođeni u Gradu. Stranci koji su obavljali neku službu dobivali bi od Grada ili kuću ili novac za zajam, i drugim strancima su mogli naplaćivati svoje usluge, dok Dubrovčanima nisu. Za svoj posao bili su odgovorni općini i nisu smjeli napustiti Grad bez dopuštenja. Odnos prema putnicima u prolazu razlikovao se od odnosa prema onima koji su došli živjeti u Grad. Naime, prema svakom strancu prolazniku nije izostajala briga ni pažnja. Smještaj im je bio osiguran: osnovali su konak unutar kompleksa Sponze, a od 1590. godine postojao je i lazaret za strane trgovce. Od druge polovine 14. stoljeća država je osigurala pravo privatnicima davanja smještaj strancima. Stranci se s privremenim boravkom nisu smjeli kretati noću Gradom i zabranjeno im je bilo nositi oružje. Onaj stranac koji bi učinio uslugu općini, bio bi nagrađen, a kaznili bi ga ako bi nasrnio na nju ili nekog od njezinih građana. Jedan od najvažnijih kriterija bila je vjera, jer Dubrovčani su najmanje tolerantni bili prema krivovjercima, patarenima, osobito onima iz Bosne koji su bili dio robova kojima se trgovalo u Dubrovniku, jer je bilo zabranjeno trgovati zarobljenim kršćanima.¹²

Što se tiče pravnog položaja stranaca u Dubrovniku, statuti su regulirali trgovačku djelatnost stranaca u Gradu s obzirom kako je upravo ta djelatnost bila jedan od temelja dubrovačkog gospodarstva u vrijeme prosperiteta u uskoj kompleksnoj vezi sa svim drugim djelatnostima. Tako se u statutima nalaze odredbe koje se odnose na trgovinu žitom, vinom i soli. Tako je bilo određeno da u Dubrovniku nijedan Dubrovčanin ili stranac ne

11 Z. Janeković-Römer, *Građani, stanovnici...*, str. 321.

12 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 29-34.

smije bez dopuštenja kneza prodavati ikakvu žitaricu ni u kući niti na bilo kojem drugom mjestu, osim u općinskoj žitnici. Statut je, također, propisivao i porez koji su i strani i domaći trgovci žitom plaćali općini. Pritom je bilo određeno kako stranci koji dovoze pšenicu ili žito u Dubrovnik na prodaju moraju platiti dubrovačkoj općini za mjere na 100 stari pšenice i žita 9 milijaresa kako plaćaju i Dubrovčani. Dok je uvoz žita potican, uvoz vina je zabranjivan, a potican je najviše njegov izvoz, što nije bilo karakteristično samo za Dubrovnik nego i za sve ostale dalmatinske općine. Tako je zapovjednik broda koji je prevezio vino morao zajedno s još četvoricom mornara položiti prisegu kako vino s broda neće prodavati, niti darivati na području dubrovačke općine. Regulirana je bila i trgovina soli, jer statutom je bilo određeno da ni stranac ni građanin koji bi dovezli sol u grad ne smiju ju ni iskrcati ni prodavati nikome bez kneževa dopuštenja nigdje osim u dubrovačkoj općini, isto kao što je ne smiju ni kupovati bez njegova dopuštenja u Gradu. Veliku opasnost za trgovinu po Jadranu predstavljali su gusari, osobito omiški, pa u statutu nalazimo neke odredbe koje se odnose isključivo na trgovinu s Omišanima. Odredbe su se odnosile na one koji odlaze u Omiš, koji bez kneževa dopuštenja trguju s njima ili sklapaju s njima poslove, obvezujući svakog Dubrovčanina prisegom prema kojoj su svi Dubrovčani dužni prijaviti one koji trguju s Omišanima. Upravo zbog tog razloga je zabranjeno Dubrovčanima ustupanje brodica Slavenima, te odlazak tesara i kalafata na njihove brodove, jer su oni znali nanositi štetu onima koji plove morem. U statutima nalazimo i odredbe o imetku i imovinskim odnosima koje su se odnosile na strance. Naime, u Dubrovniku je stranac koji je boravio u gradu i primio nešto od imetka kojeg Dubrovčanina, morao položiti račun prije napuštanja grada pred knezom i njegovim sudbenim dvorom. Što se tiče imovinskih odnosa, stranac je bio ograničen u odnosu na Dubrovčane zbog ograničenog prava na vlasništvo nekretnina. Pritom treba razlikovati stranca koji je živio izvan Grada, i stranca-stanovnika Grada koji je naseljavanjem u Grad imao više prava, tj. koji je bio ravnopravan s građanima. Svjedočenja stranaca u Dubrovniku su se uvažavala u slučaju oporuka sačinjenih izvan Dubrovnika, čak i ako niti jedan od dvojice svjedoka nije bio Dubrovčanin. Njihovo se svjedočenje u tom slučaju priznavalo kao da su svjedočili sami Dubrovčani. Što se tiče suđenja strancima, važeća je bila odredba prema kojoj su građani strancima, izuzev Slavenima, koji su ih pozvali na sud bili dužni odgovarati u roku od tri dana, dok se iz prisege kneževa pomoćnika u Dubrovniku i sudaca Malog sudbenog dvora jasno iščitava da su oni nedjeljom imali suditi samo onima s otoka i sela na kopnu te strancima.¹³

Janeković-Römer ističe kako su za strance vrijedili drugačiji propisi i sudski postupak nego za domaće stanovništvo, ali da oni nisu ometali njihovu djelatnost. Uz interese svojih građana, općina je čuvala interese i stranaca. Naime, vlast se brinula o njihovoj imovini ako bi umrli u Gradu, a došljaci obrtnici imali su jednake obveze i prava u svojem obrtu kao i domaći obrtnici. Čak su bili uključivani i u gradske bratovštine, pa i one najuglednije.¹⁴

Jasno je kako se u odnosu Dubrovčana prema strancima ističe nekoliko kriterija. Prvi i najvažniji kriterij je strukovni, jer je općina na prvom mjestu gledala svoju korist pa je stoga u Grad pozivala one koji bi ju unaprijedili. Idući važan kriterij bio je etnički jer je

13 A. Birin, *Pravni položaj stranaca...*, str. 70-83.

14 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 32-33.

stanovnika talijanskih gradova u samom Dubrovniku bilo najviše i obnašali su najviše funkcije u gradu, dok ostale grupe po ovom kriteriju nisu bile najprihvaćenije. A po tom kriteriju je bilo najrazličitijih grupa upravo zbog razvijene konzularne službe u Gradu pa su posjeti stranih veleposlanika i predstavnika bili uobičajena pojava. Kriterij koji je najviše pokazao dubrovačku ambivalentnost, tj. podložnost strukovnom kriteriju, je vjera. Najmanje su tolerirali pripadnike drugih vjera smatrajući ih krivovjercima. Stoga u nastavku rada na primjeru triju grupa: Nijemaca, krivovjercica i Roma nastojat ću pobliže objasniti ta tri kriterija.

ETNIČKI I JEZIČNI KRITERIJI NA PRIMJERU NIJEMACA

Etnički i jezični kriteriji u odnosu prema strancima bili su u funkciji strukovnog kriterija, odnosno na prvom mjestu bila je korist i interes općine. Upravo su ta dva kriterija najviše došla do izražaja kada govorimo o Nijemcima kao grupi stranaca u Dubrovniku. Nijemci su se u Dubrovniku najviše bavili trgovinom, bili su oružari, liječnici, svirači, sudjelovali su i u dubrovačkoj najamnoj vojsci, te u nizu obrtničkih zanimanja: obućar, kožar, kovač, zlatar itd.¹⁵

Nijemci su bili malobrojna grupa među strancima u Dubrovniku, ali uvijek prisutna. U Grad su dolazili preko balkanskih zemalja u zaleđu i Italije vođeni željom za boljom zaradom. Naime, Nijemci su u Srbiju dolazili zbog rudarstva pa su kasnije prešli u Ulcinj, a iz njega u Dubrovnik. Poznato je da su Nijemci, koji su dolazili kao rudari u Srbiju i Bosnu ili su djelovali kao najamnici u srpskoj vojsci, održavali kontakte s Dubrovčanima, a neki su se s vremenom ondje i nastanili. Tako se u dubrovačkim arhivskim knjigama spominje vitez Palman, poznati zapovjednik kraljeve vojske u Srbiji, odnosno cara Dušana. On se spominje u Dubrovniku spominje od 30-ih do 60-ih godina 14. stoljeća. U Gradu se obavio trgovinom sam ili u društvu s drugima, o čemu svjedoče i sljedeći podatci iz arhiva: 7. srpnja 1337. s još dvojicom Nijemaca iz Austrije i jednim Slovencem posudio je od trojice dubrovačkih vlastelina 1944 perpera uz obvezu da ih vrata za tri mjeseca. Oni se nisu držali ugovora, njihov kreditor Nikola Sorkočević na 800 perpera je 24. srpnja 1338. pravo na naplatu tog duga ustupio Nikoli Bući iz Kotora. Palman je nastavio sklapati druge ugovore, tj. posuđivati novac koji je ulagan u trgovinu poljoprivrednim proizvodima. To potvrđuje ugovor Palmana i Savina Bunića 2. rujna 1337. kao prokuratorom Dimitrija Menčetića. Tim se ugovorom on obvezuje da mu preda sve žito koje je on imao „in Drino“ na Trgu Sv. Srđ po cijeni od 12 groša, u što je bila uračunata i cijena prijevoza do Dubrovnika. U Srbiji je Palman ostao i poslije Dušanove smrti (1355.), pa mu je dubrovački vlastelin Menče, sin Petra Menčetića, u svojoj oporuci 20. svibnja 1363. ostavio 40 perpera.

Nijemci su kao najamnici radili i u dubrovačkoj vojsci koja je osnovana poslije oslobođanja od mletačke vrhovne vlasti 1358. Najamničku vojsku (barabante) uglavnom su sačinjavali Hrvati i Ugari, ali je među njima bilo i Nijemaca. Izvjestan se broj njemačkih ritera našao u Dubrovniku pred sam kraj 14. stoljeća, gdje su oni bili sastavni dio vojske od preko 100 ljudi koja je sudjelovala u borbama vođenim tijekom 1383. u južnoj Ita-

15 Dušanka Dinić-Knežević, *Nemci u srednjovekovnom Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, XVIII, Dubrovnik, 1980., str. 91-104.

liji između Karla Dračkog i francuskog vojvode Luja I. Anžuvinca, koji je htio osvojiti cijelu južnu Italiju. Ta je vojska na putu za Veneciju opljačkala i jedan dubrovački brod na Pelješcu te uhvatila jednog vlastelina s porodicom. Dubrovčani su pokrenuli vojnu ekspediciju koja ih je uspjela krajem prosinca 1383. uhvatiti i dovesti u Grad. Siromašniji su pustili, a vlastelu su zadržali više od godinu dana računajući na naknadu štete i otkup za oslobođenje. Budući da se tu radilo o uglednim osobama zapadne Europe, za njihovo oslobađanje interesirali su se francuski kralj Karlo VI., vojvoda Milana, Mlečani, ugarski kralj i drugi, pa je dubrovačka vlada raspravljala s njima od početka siječnja 1384. do kraja veljače 1385. kad je postignut sporazum. U sačuvanim odlukama dubrovačkog vijeća stalno se raspravlja o njihovom smještaju, ishrani, kretanju po Gradu, dopisivanju s rodbinom, itd. Imenom se spominje samo njih nekoliko najuglednijih, i to tri njemačka viteza: „doimus Colardus Teothonicus, dominus Henricus Teothonicus, Concius de Riscath Teothonicus“. Dušanka Dinić-Knežević smatra kako ih je među zarobljenima moralo biti sigurno više „osobito među običnim vojnicima, jer su njemački najamnici u srednjem vijeku bili prisutni na svim značajnim bojištima.“¹⁶ Početkom 1385. godine dubrovačka ih je vlada sve oslobodila, ali šteta koju su nanijeli Dubrovčanima i troškove njihovog boravka u Gradu vlada nikako nije uspjela naplatiti pa su 27. studenoga 1389. u potpunosti odlučili odustati od daljnjih potraživanja.

I Nijemci rudari, koji su iz Bosne došli u Dubrovnik, su ostavili svoj trag u Gradu o čemu svjedoče zapisi o braći Hansu i Nikli Sasinoviću. Naime, braća su 19. ožujka 1365. prodali Jakobčetu Ilije obučara i Pavlušku Kudeljinoviću polovinu postojećih i budućih rudarskih jama u Fojnici i Ostružnici, koje su dobili kao baštinu od bosanskog bana zajedno s polovicom kola, životinja i svime ostalim što je bilo potrebno za vađenje srebra i to za 250 libara. Istovremeno su s njima zaključili i društvo na 4 godine pod uvjetom kako će polovina dobiti i štete pripadne braći Sasinović, a polovina kompanjonima. Sasinović se, koji su imali i status građana u Dubrovniku, nisu držali ugovora, stoga je dubrovačka vlada poslala braći pismo u rujnu 1368. godine kojim im naređuje neka za mjesec dana po prijemu poziva dođu osobno u Grad ili upute zastupnika. Tada su se nalazili u Ostružnici, a uskoro su se preselili sa svojim obiteljima u Dubrovnik, gdje su stjecali nekretnine koristeći se pravima dubrovačkog građanstva. Poslovali su s Bosnom gdje su prevozili robu iz Bosne kao sirovinke baze preko Dubrovnika do Venecije. U Bosni su bili povezani s određenim krugom ljudi s kojima su poslovali (Marko, Madoje, Cvetko, Gojko Parizović, Gojko Čepić), a trgovali su olovom, srebrom, grožđem, itd. Hans je za potrebe dubrovačkog tržišta u Veneciji nabavljao tkanine koje je prodavao, osim u Dubrovniku, i u Bosni. Hans se među Nijemcima trgovcima istaknuo i po tome što je bio u poslovnim odnosima i s bosanskim banom, odnosno kraljem Tvrtkom, u čije je ime podigao u Dubrovniku stonski dohodak 4. veljače 1376. Zastupao je Tvrtka i u drugim poslovima. Svojim radom stekao je Hans značajan imetak koji je uložio u nekretnine na području Dubrovnika, od 80-ih 14. stoljeća pa nadalje. Za dubrovačke prilike raspolagao je i značajnim zemljišnim posjedima jer se u svibnju 1386. spominje među onima koji plaćaju mongoriš za vinarstvo u Rijeci Dubrovačkoj i Zatonu, a taj je posjed ostavio svojoj udovici Jeluši. Imao je i veće posjede na Pelješcu što potvrđuju mirazi njegovih dviju kćeri Maruše i Katuše, a sinu Pjerku ostavio je posjed u Stonu i svu ostalu imovinu. Također, obvezao je sina na

16 D. Dinić-Knežević, *Nemci u...*, str. 93.

davanje fratrima u Stonu sljedećih 10 godina po 12 vedara vina za dušu svoga oca, brata Nikla i svoju. I sin Pjerko imao je veliku imovinu o čemu svjedoči 1000 dukata koje je ostavio sebi i majci, a poslovao je i po Bosni. Kako Pjerko nije imao djece, ta se porodica ugasila po muškoj liniji.

Spominju se u spisima još neki za koje nije bilo sigurno jesu li Nijemci, ali da postoji pretpostavka kako jesu što svjedoče njihova imena i prezimena. Tako se spominje Johan iz Frankfurta koji je u Gradu držao *apotecam seu stacionem pelliparie*, Kristijan Johana koji je surađivao s Johanom iz Frankfurta, a zanimao se za preradu kože. Sedamdesetih godina 15. stoljeća u Gradu živi i Ambrozije „Teotonicus“, trgovac sitnom robom, zatim Mihajlo „Cagni Teotonicus“ sa sličnim poslovima, a njegov brat Jakov trgovao je po Italiji robom koju mu je Mihajlo slao. Spominje se i Petar, sin Nijemca Petrosija Fonzerena, koji je 29. travnja 1427. odredio Dragona Matka Draga iz Kotora kako bi ga zastupao u naplati dugova od kotorskog episkopa Namija, zatim Ludvig, sin Kornela Adrijana, skriptor „de Celandria partium Alemanie“, koji je samo navratio i posudio od Jeronima 100 dukata 31. prosinca 1459.

Nijemci su u Dubrovniku bili i obrtnici. Tako se 20-ih godina 14. stoljeća spominju kovač „Arrigus Teutonicus“, Nikola „Teotonicus“ radio je kod kožara Angela, zlatar Nikola Petrović „Teotonicus“, Johan „Teotonicus aurifex“ radio je u društvu sa zlatarom Živkom Gojakovićem, 40-ih godina 15. stoljeća u Dubrovniku boravi i zlatar Johan iz Bazela. Za Johana „Theotonicusa de Moravia“ pretpostavlja se da je bio krojač, a krojač je bio i Peterlinus Jakobov koji je 8. veljače 1399. sklopio zanimljiv ugovor s krojačem „Donatus de Agione, filius Cole“ prema kojem se obvezuju da će do 5 godina zajedno stanovati i raditi u svom zanatu „tanquam fratres et socii carissimi“ pod kaznom od 100 perpera za onog tko se ne bude držao ugovora.

Općina je angažirala nekoliko Nijemaca oružara, među njima je poznati „Nikolaus Teotonicus, magister a spingardis“, koji je 22. studenog 1351. obvezao Malom vijeću napraviti jednu spingardu uz nagradu od 6 groša na dan. Nije završio posao jer je pobjegao iz Grada. U službi općine bili su i *bombardierius Johannes, de Vigant de Alemania*, čija je plaća prema ugovoru iznosila 2,5 dukata mjesečno, Hans iz Kölna, koji je u Dubrovniku ostao do kraja života, *Cordus de Alemania, magister et gubernator hordogie in Ragusio*, koji je u travnju 1497. nećakinji svoje žene Katarine obećao miraz od 100 dukata.

Nijemaca je bilo i među sviračima. O tome svjedoči odluka Velikog vijeća 29. listopada 1378. kojom je odobreno knezu i Malom vijeću uzeti u službu na godinu dana *tres senatores Theotonicus*, a 9. svibnja 1379. Malo vijeće bira Iliju i Janisa „senatores Theotonicus“ na godinu dana uz uobičajenu nagradu. U službi su općine bili i flautist Hans, Petar svirač iz Kölna kao redovni općinski svirač s konstantnom plaćom od 150 perpera godišnje.

Iščitavajući prethodne retke, jasno je kako su Nijemci imali udio u svim sferama života dubrovačke općine, ali oni ipak predstavljaju zasebnu skupinu među strancima što se ističe osobito po donosu dubrovačke općine prema njima. Naime, sljedeći primjeri pokazuju kako Dubrovčani nisu bili osobito skloni prema Nijemcima jer su im dopuštali obavljanje gotovo svih poslova u Gradu. Kažem gotovo sve, jer iz navedenih poslova u kojima su Nijemci sudjelovali vidljivo je kako nisu sudjelovali u poslovima koji su pripadali višim hijerarhijskim funkcijama, tj. nisu bili liječnici, ljekari, notari, itd. Pokušavali su zauzeti i neke od tih funkcija, ali nisu dobili odobrenje dubrovačke općine, a kad bi ga

i dobili bilo bi povučeno. Evo nekoliko primjera: neki su liječnici i ljekari znali biti Nijemci, tako je prvi bio „magistri Rizardus medicus“ kojemu je Veliko vijeće potvrdilo 29. srpnja 1313. službu na godinu dana uz plaću od 9 libara manje 5 solida. Petar iz Saksonije bio je ljekar 70-ih godina 15. stoljeća, a Henrich de Meren radio je kao liječnik privatnik, dok je Konrad iz Njemačke radio kao kirurg. Prethodnoj dvojici nije odobreno liječenje u službi, jer „dubrovačka općina nije bila spremna Nijemcima povjeriti liječenje svojih građana, više su voljeli Talijane.“¹⁷ Takvo objašnjenje je ponudila i Z. Janeković-Römer: „... Dubrovčani su manje povjerenja poklanjali Nijemcima koji su im zbog jezika i zemljopisne udaljenosti bili manje poznati.“¹⁸ Više je sreće imao ljekarnik „Johannes Teotonicus dictus Garbo“ koji se u dubrovačkim spisima spominje od 1454. do 1460. Dobivši zajam od 900 perpera na 6 godina, obvezao se na Placi otvoriti ljekarnu. Tu je lijekove trebao prodavati po cijeni po kojoj se oni prodaju u Veneciji, a njihovu kvalitetu i vrijeme uporabe utvrđivali su općinski ljekari koji su morali obilaziti ljekarnu dva puta godišnje. Kako se Johan nije držao tih pravila, Vlada je tražila povrat novca.

O Nijemcima D. Dinić-Knežević zaključuje kako ih je bilo malo, ali „kad je u Dubrovniku 20-ih godina 15. stoljeća organizirana manufakturna proizvodnja vunenog sukna, među prvima su se našli tkalci iz Njemačke, i to iz Kölna. Došli su u Dubrovnik očekujući dobru zaradu jer je proizvodnja bila u začetku, a dubrovačka je vlada nudila povoljne uvjete rada. Nisu mogli otvoriti vlastite radionice jer su bili puno siromašniji od Talijana koji su dolazili pa su se uz njih vezali.“¹⁹ Takav zaključak donosi i Janeković-Römer: „Nijemaca nije nikada bilo puno, ali su redovito boravili u Dubrovniku, većina od njih kratko i bez obitelji. Najviše ih dolazi nakon organizacije manufakture sukna, uz nepovoljnije uvjete nego li talijanski i španjolski suknari.“²⁰

Osobito privilegirani stranci u Dubrovniku bili su stanovnici talijanskih gradova. Naime, njihov se povlašten položaj bazirao na trgovačkim vezama te brojnim političkim i društvenim sličnostima. Ugovori i odredbe statuta davale su im veća prava koja nisu bila recipročna, tj. Talijani, koji su dolazili iz jakih središta kao što je bila Ancona, nisu bili privilegirani samo u odnosu na druge strance u Gradu nego i na same Dubrovčane. Talijani su imali prednost u poslovima važnima za funkcioniranje gradskog života, školstva, sudstva i uprave, kao što su notari i kancelari, učitelji i liječnici.²¹ Postoji još nekoliko razloga zašto su Talijani bili privilegirani: bili su obrazovani što je doprinosilo unaprjeđivanju dubrovačke općine, nije bilo jezične barijere jer su dubrovački trgovci dobro poznavali talijanski, pripadali su mediteranskom kulturnom krugu pa ih je povezivao i sličan mentalitet. Notarske knjige i zapisnici vijeća odaju njihovu prisutnost, odlaske, dolaske, unajmljivanje kuća, ženidbe, poslove. Brojčano je najizrazitija prisutnost Mlečana, pogotovo u razdoblju njihove vlasti nad Gradom. U najvećem broju dolazili su u Dubrovnik zbog posla, ne odričući se domicila u Veneciji. Suprotni interesi Venecije i Dubrovnika nisu mogli do kraja pokidati njihove veze. Korist od Mlečana bila je značajna, pogotovo u kreditnom poslovanju i trgovačkim društvima, a među njima je bio i veliki broj stručnjaka.²²

17 D. Dinić-Knežević, *Nemci u...*, str. 99-100.

18 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 31.

19 D. Dinić-Knežević, *Nemci u...*, str. 102.

20 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 31.

21 Z. Janeković-Römer, *Gradani, stanovnici...*, str. 326.

22 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 30.

Poseban položaj među strancima imali su i građani dalmatinskih gradova koji su u Dubrovnik dolazili tražeći zaradu kao trgovci, prokurator, svjedoci, sluge, obrtnici, umjetnici, mornari, itd. Također, o povezanosti svjedoče i ženidbene veze. Dubrovčani nisu zazirali od pojma Dalmatinac, nego su se i sami uklapali u teritorijalno-politički, etnički i kulturni pojam Dalmacije, dakako, stavljajući pripadnost dubrovačkoj općini iznad toga. Čak i nakon 1526. spominje se pripadnost Dalmaciji, što više nema političko i teritorijalno značenje, ali ima zemljopisno, kulturno i etničko. Sporovi s dalmatinskim građanima rješavali su se dogovorom na sastancima. Spominju se i zajedničke odredbe: tzv. *consuetudo Dalmatiae*, a povezivala ih je i sličnost statutarnih normi, to jest društvenog uređenja.²³ Poslovne i druge veze postojale su i prije nego su one detaljno opisivane i zapisivane u notarskim knjigama. Dubrovački i zadarski statuti predviđjeli su da međusobne sporove rješavaju pregovorima. Kad bi njihovi poklisari službeno, u ime komunalnih vlasti, putovali u Zadar ili Dubrovnik, tada bi uživali određeni status, prijevoz, podmirenje putnih troškova i drugo. O tome kakav su život vodili zadarski trgovci u Dubrovniku, svjedoče i dvije oporuke pronađene u dubrovačkom arhivu. Jedna je oporuka majstora kožara/krznara Marka iz Zadra (*magister Marcus peliparius de Jadera*) datirana 24. siječnja 1304., a druga je oporuka svećenika Petra pokojnog Marka iz Zadra (*presbiter Petronus quondam Marchi Greci de Jadra*) od 20. lipnja 1390. Iz tih dviju oporuka jasno je kako su obojica bili bogati trgovci: imali su dosta pokretne i nepokretne imovine, materijala potrebnih za vođenje obrta, itd.²⁴

VJERSKI KRITERIJ

Kršćanstvo je osnovno određenje pripadnosti srednjovjekovnih europskih društava. Kršćanska je ekumena integrativni čimbenik osobnosti svih ljudi koji žive u njoj i same zajednice. S obzirom kako je univerzalno definirala pripadnost, vjera je ujedno bila i najmoćnije sredstvo isključivanja. Oni koji nisu sudjelovali u kršćanskom zajedništvu nisu bili samo marginalizirani nego i doista isključeni.²⁵ Dubrovačka Republika poznata je po ambivalentnom odnosu prema Katoličkoj crkvi. Naime, ona je potpuno podvrgnula crkvenu hijerarhiju svjetovnoj te je kršila prava Crkve i pojedinih klerika. Crkvena je hijerarhija bila isključena iz svjetovnih poslova i političkog života. Zaređeni plemići gubili su utjecaj na strukture svjetovne vlasti, staleške privilegije, čak i pravo na nasljeđivanje roditeljskih dobara. Gradske su vlasti zadirale i u prava i nadležnosti crkvenih osoba, derogirale kanonske zakone i miješale se u investituru crkvenih velikodostojnika. Suprotno tome, Republika je najgorljivije branila i promovirala katoličanstvo te bila neupitno odana papinstvu. Pripadnost zapadnom katoličkom svijetu bila je odrednica dubrovačke povijesti, unatoč njegovom patarenskom, pravoslavnom i muslimanskom okruženju. U mnogim je prilikama Republika isticala svoju ulogu branitelja kršćanstva: pred papom, ugarskim kraljem i

23 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 28-29.

24 Josip Lučić, *Iz života Zadrana u Dubrovniku u XIV. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, Zadar, 1995., str. 221-226.

25 Zdenka Janeković-Römer, *Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera*, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka *Dies Historiae*, Zagreb, 2004., str. 22.

drugim vladarima.²⁶ U dubrovačkoj općini vladala je, općenito uzevši, vjerska snošljivost. Politika prema strancima temeljila se na načelu "*cuius regio, illius religio*", s političkim ciljem očuvanja homogenosti kao uvjeta održanja Republike u opasnom geopolitičkom okruženju. Drugačiji postupci primjenjivali su se onda kada je to, iz razloga teritorijalne i društvene sigurnosti, bilo nužno.²⁷

Vjerski je kriterij osobito do izražaja došao u odnosu sa Slavenima koji su se doseljavali iz zemalja balkanskog zaleđa, ponajviše iz Raške i Bosne. Ta je cirkulacija stanovništva bila osobito živa i u populaciji Dubrovnika imala je značajan udio. Razlog je bio u blizini samog Grada, odnosno u konfiguraciji zemljišta u zaleđu koje nije moglo prehraniti sve stanovništvo pa su bili prisiljeni tražiti posao u Gradu. Dubrovačka privreda koja je bila u stalnom usponu, osjećala je potrebu za radnom snagom (šegrti, nadničari, slobodni ratari, itd.), koja je bila nekvalificirana pa se do nje moglo lako doći. Problem je bio u tome što Dubrovnik nije mogao prihvatiti sve doseljenike iz zaleđa, čiji se broj osobito povećavao u vrijeme gladi ili ratova (npr. rat između Milutinovih nasljednika, rat između Stefana Dečanskog i Dubrovnika), ali ipak je omogućavao doseljenicima da se njegovim lađama prebace u susjednu Italiju ili u Gradu dogovore posao s nekim od stranih zakupaca radne snage. Mladići i djevojke su dolazili iz zaleđa u Grad raditi kao slugе i sluškinje. Njihov se broj može pratiti iz godine u godinu jer se od 14. stoljeća počinju bilježiti. Njihovo se vrijeme službe kretalo i do 25 godina, a zarada je bila minimalna i nikakva. Naime, neki su od njih služili samo za hranu i odjeću, a ostali uz plaću od 1 do 5 perpera. Uz te mladiće i djevojke, dolazili su i dječaci kako bi izučili zanat. Svojim se položajem nisu razlikovali od kućne posluge, jer su za vrijeme izučavanja zanata, koje je trajalo i više godina, prije svega bili slugе svojih majstora. Vrijeme izučavanja zanata trajalo je 5 do 8 godina, ponekad i 15. Zanatlijama je bilo u interesu zadržati te dječake što duže kao naučnike (šegrtе) jer im nisu morali davati plaću, a oni su uspijevali već nakon 3 godine ovladavati zanatom. Svaki je majstor bio dužan naučniku osigurati stan, hranu, odjeću i na kraju alat, ali je korist od naučnika bila puno veća od toga jer se majstori nisu ustručavali maksimalno ih iskorištavati. Među došljacima bilo je i siromašno stanovništvo koje je tijekom 14. stoljeća u Gradu tražilo utočište, najčešće zbog gladi izazvane nerodnim godinama, boleštinama ili ratnim pustošenjima, a pred kraj 14. stoljeća i zbog opasnosti od Turaka. O tome kako su u Grad dolazile velike mase siromašnih svjedoči i odluka Velikog vijeća 3. prosinca 1319. prema kojoj se iz Grada trebaju istjerati svi oni „Sloveni“ koji su zbog gladi stizali u Grad ili im je pruženo utočište od rata. Ipak, oni nisu istjerani nego im je prodano općinsko žito po cijeni po kojoj se prodavalo *extra portam doane*. Problem siromašnih Dubrovčani su rješavali i tako što su ovlastili kapetane Grada da siromasima daju do 2 stara kruha.²⁸

Dubrovačka vlada je posebno kontrolirala useljavanje nad teritorijima stečenim u 14. i 15. stoljeću, i to na poluotoku Pelješcu, u Primorju (Zahumlje) i Konavlima. Poduzimali su stroge mjere protiv stranaca Slavena, npr. nije se smjelo primiti Slavene iz Bosne i Hercegovine u kuću, nisu smjeli dolaziti u stonsku luku u 14. stoljeću, niti ju napuštati bez dopuštenja stonskog kneza, a dozvola im je trebala i za kretanje. Takve mjere nadzora vri-

26 Z. Janeković-Römer, *Građani, stanovnici...*, str. 331.

27 Z. Janeković-Römer, *Stranac u...*, str. 36.

28 Dušanka Dinić-Knežević, *Migracije stanovništva iz bližeg zaleđa u Dubrovnik u XIV. veku*, Jugoslavenski istorijski časopis, br. 1-2, Beograd, 1974., str. 19-40.

jedile su i za područje Primorja i Konavala u 15. stoljeću. Kako bi smanjila naseljavanje, općina donosi niz propisa koje treba ispuniti da bi se moglo naseliti. Slaveni su se mogli naseljavati samo uz dopuštenje vlasti, i to ako su barem godinu dana prije toga živjeli u Dubrovniku. Osobito su oštre mjere bile u Konavlima kako bi se razbile veze sa zemljama iz zaleđa na način da su sitni plemići morali predati vlasništvo nad zemljom dubrovačkoj općini. Takvim mjerama htjelo se osigurati jasnu vlasničku i stalešku strukturu na čitavom dubrovačkom području. Treba naglasiti kako razlozi tih mjera nisu bili etničke prirode jer je i u samom Gradu pretežno bilo slavensko stanovništvo, a u 13. stoljeću glavni je govorni jezik bio hrvatski. Također, razlog je bio i niz suprotnosti između Dubrovnika i zemalja zaleđa: Dubrovnik je bio uređena republika, a u zaleđu su bili nesložni velikaši koje nije mogla kontrolirati slaba kraljevska vlast; Dubrovnik je bio katolički, a stanovništvo zaleđa šizmatici i heretici; Dubrovnik je bio uljuđeni mediteranski grad, a u zaleđu su bili *montanari Slavoni*. Ponovno do izražaja dolazi dubrovački ambivalentan odnos podređen interesima općine. Iako su pravoslavce smatrali šizmaticima poslovna suradnja među njima odvijala se bez ikakvih smetnji. Tolerirali su pravoslavce kao trgovce, ali nisu ih tolerirali na svome teritoriju, točnije na Pelješcu od kraja 12. stoljeća. Da bi ih protjerali sa svog područja, poduzimaju niz mjera. Tako na Pelješcu obnavljaju katoličanstvo tako što tjeraju pravoslavno svećenstvo i kaluđere, a dovode franjevce. U Primorju su patareni bili podložni bosanskom vladaru, pa su tu morali napraviti kompromis zbog materijalnih interesa. Patareni su smjeli ostati ako bi postali ljudima nekog dubrovačkog vlastelina i pod uvjetom da ih on želi primiti na svoje imanje. U Konavlima nisu nikako tolerirali patarene nego su ih iskorjenjivali dovođenjem franjevaca kao na Pelješcu. Odnos prema pravoslavcima i patarenima diktiran je političkim razlozima i diplomatskim odnosima s velikašima i vladarima u zaleđu. Napredak u obnovi katoličanstva na novostečenim područjima bio je tako brz i učinkovit pa tako krajem srednjeg vijeka ondje žive samo katolici.²⁹

Najmanje su tolerirani patareni jer slovo zakona je za njih, pripadnike Crkve bosanske, propisivalo kaznu spaljivanjem. Bilo im je dopušteno da ih se porobljava kao nekršćane, što znači da nisu imali status osoba jednakih kršćanima pa su prema tome bili posve marginalizirani. No, zbog postojanja trgovačke suradnje, diplomatskih, interesnih pa i prijateljskih odnosa, prvaci Crkve bosanske bili su viđeni gosti u Dubrovniku, ondje su držali svoj novac i vrijednosti. Stjecali su i nekretnine na području Republike. Tako je gost Radin, poslanik Stjepana Vukčića Kosače, bio izuzetno cijenjen u Dubrovniku. Sklonio se onamo sa svojim ljudima pred Turcima, ondje je živio i sastavio svoju oporuku, a Dubrovčani su mu dali kuću i pismeno zajamčili slobodu vjeroispovijesti.³⁰ Kako je Crkva branila držanje katoličkog roblja, bosanski patareni su činili glavni dio roblja. Naime, na moru je bila takva potražnja za robljem tako da su patareni i uopće Bosanci masovno izvoženi kao roblje na zapad. Treba reći kako su u Bosni, osim patarena, kao robovi silom hvatani i seljaci. Strane vojske, domaća vlastela, profesionalni trgovci robljem i razni "nabavljači" odvodili su kmetove, pastirice i patarene u ropstvo i poslovali njima. U Dubrovniku su tijekom 13. i 14. stoljeća veći dio roblja sačinjavali ljudi iz Bosne jer se njima smjelo trgovati i nitko nije branio „izvoz“. Jedan dio roblja stizao je u Dubrovnik preko bosanskih trgovaca robljem kojih je dosta bilo u gradu, većinom iz Rudina, Trebinja, Ko-

29 Z. Janeković-Römer, *Građani, stanovnici...*, str. 329-335.

30 Z. Janeković-Römer, *Na margini ili u središtu društva?*, str. 23.

navala, Popova, Nevesinja, Gacka, itd. Pojedini Dubrovčani, koji su šire trgovali robljem, imali su svoje nabavljače koji su za njih išli u Bosnu. Iz Dubrovnika se roblje izvozilo u mnoge luke Mediterana: Veneciju i osobito Bari, zatim u Palestinu, na Krit, u Marseilles i na Mallorcu. U 14. stoljeću bilo je ponajviše stranaca koji su u Gradu kupovali roblje, a znali su često bezobzirno trgovati i nabavljati roblje otvorenim nasiljem, stoga je vlada donosila stroge naredbe protiv otmičara koji su napadali ljude i kralci ih na svoje brodove. Takve su mjere bile potrebne jer su ugrožavali sigurnost u samom Gradu, a uzrokovali su represalije i iz zaleđa. Takvi postupci protiv otmičara imali su i svoju zakonsku osnovu: 1323. godine objavljeno je u Gradu kako nitko ne smije ukrcati na svoju barku roba ili robinju *nisi primum habituit ex ea publicum instrumentum*. Iduće godine priopćeno je narodu kako nitko, ni domaći ni stranci, ne smiju isploviti brodom na kojem ima služinčadi, ako prethodno ne dostavi knezu broj i namjenu unajmljenih osoba. Brod bi se pregledao i poslije pregleda, ništa se više nije smjelo ukrcati. Ako nisu ugrožavali sigurnost u Gradu i suviše bezobzirno poslovali u zaleđu i ako su pristajali legalno i zakonito plaćati sve poreze, stranci su imali slobodne ruke za svaku trgovinu robljem. Među trgovcima su bili Mlečani, Ankonitanci, Katalonci, Firentinci, Đenovljani, Grci, Španjolci, te trgovci iz Milana, Sirakuze, Barcelone, Mallorce, sa Sicilije, itd. Većinu roblja činile su žene, a cijene su ovisile o godinama, spolu, zdravlju, mjestu gdje se roblje kupuje, itd. Cijene bosanskog roblja u Dubrovniku kretale su se od 4 do 20 perpera. Osim za novac, roblje se prodavalo i za drugu robu, npr. konja. Dubrovački su zakoni strogo kontrolirali držanje robova. Svaki je rob morao imati svoju robovsku ispravu koja je u gospodarevim rukama bila dokaz o položaju roba. S prodajom roba i isprava je prelazila kupcu. Robovi koji su bili nabavljeni u Bosni nisu imali isprave, nego su ih dobivali u Dubrovniku. Pred notarom bi kupac dao izjavu da je roba nabavio ili prodao „na javnim tržištima Bosne“, a rob bi izjavio da je doista „kupovni rob, a govori bez straha i prinude.“³¹

ROMI

Romi su također skupina stranaca koja je dolazila i boravila u Dubrovniku. Između 1289. i 1309. spominju se Romi u balkanskim, bizantskim i makedonsko-srpskim zemljama. Također, u prvoj polovici 14. stoljeća oni su obitavali u balkanskim zemljama kao starosjedioci te su sklapali brakove s pripadnicima drugih etničkih skupina. Smatrani su ravnopravnim žiteljima balkanskih zemalja, a sudeći po imenu Egipćani u južne su balkanske zemlje došli iz Egipta gdje su pripadali koptsko kršćanskoj crkvi. Kao zanatlije i trgovci, useljavali su se u gradska naselja.³²

Više vijesti o Romima u Dubrovniku donosi 15. stoljeće. Prvi se put spominju 1404. godine kada je 21. srpnja Miho Marina Kabužić (*ser Michael Marini de Chaboga*) izjavio u kancelariji da je, kao prokurator Vlaha Menčetića (*ser Blasius M. de Menze*), primio od Nikole Borislavića, Roma, 4 perpera koje je Nikola dugovao Vlahu. Prema dostupnim dokumentima, zaključuje se da je u gradu tijekom stoljeća bilo 26 odraslih Roma, 1 Rom-

31 Vuk Vinarev, *Trgovina bosanskim robljem tokom XIV. veka u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1953., str. 125-147.

32 Tatimir Vukanović, *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, "Nova Jugoslavija", Vranje, 1983., str. 22.

kinja, četiri žene Roma, za koje nije sigurno jesu li pripadale istoj etničkoj skupini, i dvoje djece iz službenih i neslužbenih bračnih odnosa Roma. Kako ti brojevi ne odgovaraju stvarnom stanju broja Roma u Dubrovniku, pretpostavlja se da ih je u 15. stoljeću živjelo više od 100, računajući da je jedna romska obitelj prosječno brojala 5 članova. U spisima dubrovačkih arhiva Romi se nazivaju dvojako: 1. Egipćani – "*Egiptius*", 1362., odnosno "*egiupach*" (1482.), "*jegupach*" (1485.-88.), i 2. Romi. Taj se termin javlja u latiniziranom obliku u tri varijante. Najviše je upotrebljavan naziv "*Cinganus*", tj. "*Zinganus*", zatim "*Cingalus*" i "*Azinganus*". Ni u jednom sačuvanom dokumentu ne nazivaju se Romi, kako su oni sami sebe nazivali u Bizantu u srednjem vijeku. Osobna imena dubrovačkih Roma 15. stoljeća svjedoče kako se oni nisu uopće razlikovali od dubrovačkog stanovništva, kod kojih su ta imena bila ili tradicijska ili nošena u Dubrovnik s novim došljacima iz dubrovačkog bližeg ili daljeg kopnenog zaleđa. Prezimena dubrovačkih Roma, npr. Dimitrijević, Đurđeniović, Hrvatiniović, Miladinović, Nikolić, Oliverović, itd., tipični su paronimi koji još nisu dobili oblik ustaljenih prezimena. Analizom imena i prezimena zaključuje se kako su dubrovački Romi dolazili iz bilo kojeg okolnog kraja, obalnog ili kopnenog, u kojem su se davala ista imena djeci, i da su tamo potjecali iz iste društvene sredine pa su se tako lako uklopili u Dubrovniku. Srednjovjekovni su Romi, kao i njihovi potomci iz kasnijih stoljeća, primali osobna imena sredine u koju su se naselili kako bi se što bolje uklopili. To znači kako oni u 15. stoljeću više nisu poznavali svoja autohtona, romska imena. Kako bi prihvatili imena neke sredine, Romi u njoj žive najmanje dvije generacije. Ta činjenica navodi na zaključak kako su Romi poput Nikole i Hrvatina ili njihovi očevi, te Borislalić(Ijić) i Dimitar, Đurađ i Oliver živjeli u dijelovima Dubrovnika u kojima su Romi došli puno prije nego što je to uopće zabilježeno u dubrovačkim arhivskim knjigama, pretpostavlja se iz Raške, Bosne i to u drugoj polovici ili pri samom kraju 14. stoljeća.³³

Romi u Dubrovniku nisu se ni po čemu razlikovali od drugih stanovnika, osim svojim fizičkim izgledom. Oni nisu smatrani štetnim za sredinu u kojoj su boravili, niti su smetali domaćim ljudima jer, naprotiv, oni su obavljali svoje obveze i preuzete dužnosti i trudili su se, kao i ostali došljaci raznih narodnosti, da postanu što prije Dubrovčani, a sredina im to nije branila.³⁴ Bili su stalno naseljeni u Dubrovniku, a prema podacima iz arhivskih knjiga pretpostavlja se kako su se prve romske kuće, kolibe, nalazile u dubrovačkom predgrađu, na Pločama. Godine 1443. spominju se kuće Roma „izvan Vrata Ploča“. Romi ondje nisu živjeli izdvojeno o čemu svjedoči i odluka dubrovačkog kneza da „svi Romi i svi stanovnici Vrata Ploča moraju držati svoje pse stalno vezane.“ Njihove su kuće vjerojatno bile drvene. Romi su se nalazili i u drugom dubrovačkom predgrađu, u Gružu, gdje je 1482. Radoslav Rom imao jedan vrt, a iste godine označeno je u jednoj žalbi zbog tuče da on i njegova žena Živana (Giwana) žive u Gružu.³⁵

Svojim zanimanjima i načinom života Romi su se stopili s dubrovačkim stanovništvom. Oni su, kao i svi odrasli muškarci određene starosne dobi, morali obavljati propisane obveze, među kojima su bile i vojne dužnosti. Krajem siječnja 1439. godine smije-

33 Đurđica Petrović, *Cigani u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, XIII-1, Beograd, 1976., str. 125-130.

34 Đurđica Petrović, *Društveni položaj Cigana u nekim jugoslavenskim zemljama u XV. i XVI. veku*, Jugoslavenski historijski časopis, br. 1-2, Beograd, 1976., str. 46-47.

35 Đ. Petrović, *Cigani u...*, str. 130-131.

njeni su vojnici samostrijelaci u tvrđavi u Malom Stonu i tom se prilikom spominje Rom imenom Ribica, koji je ispunio svoj vojni rok. Pojava Roma koji su bili skloni rukovanju samostrelom dokaz je da su dubrovački Romi morali obavljati vježbe strijeljanja iz samostrela na strelištima koje su bile obveza svih punoljetnih muškaraca od 16 do 40 godina života na dubrovačkom teritoriju. Oni su u sustavu obrane države popunjavali redove vojnika samostrijelaca u svim tvrđavama Republike. Tako jedna odredba iz 1442. godine o samostrijelcima Stona izričito navodi da pri njihovom konačnom izboru prethodno treba provjeriti umijeće strijeljanja. Romi kao vojnici Dubrovačke Republike spominju se i u 16. stoljeću.³⁶ U tom stoljeću postojala je znatna grupa Roma koja je bila naseljena u selo Topolonu u Primorju, a na njezinu čelu se nalazio Radič Radojević.³⁷

Osim u vojsci, Romi su radili u Dubrovniku kao sluge – muške i ženske, kod imućnijeg društvenog sloja. Tako se spominje Rajko koji je radio kod bogatog trgovca, ali je protiv njega podnesena tužba da je u dogovoru s Hrvatima pokrao svog gospodara i pobjegao, te je pritom ponio sa sobom stvari u vrijednosti od 30 perpera. Zabilježena je i Romkinja Olivera koja je radila kod Dimitra, kovača čavala, i krajem 1477. nastao je između njih spor. Iz presude je poznato da između Olivere i Dimitra nije postojao samo radni odnos nego i veza, iz koje je proizašao sin Lovro (*Lurentium*). Sud je odlučio kako Olivera mora vratiti Dimitru sina Lovru, a Dimitar joj mora isplatiti 5 perpera kao plaću što je radila kod njega, tako da ubuduće ne može doći do potraživanja jednog od njih. Jedno od zanimanja bilo je i sviranje po Dubrovniku, pa su tako zabilježena dvojica svirača: Filip Dimitrović (1451.-1458.), svirač tube; Oliver (1464.) i Miljenko Prodanović (1491.) koji se spominju kao *lautarii*, tj. svirači flaute. Također, Filip je bio u službi općine, što znači kako je pripadao službenim glazbenicima Dubrovačke Republike. Romi su svirali i u dubrovačkim gostionicama, te na raznim privatnim i javnim svečanostima. Zabilježeno je kako su se Romi u Dubrovniku i njegovoj okolici bavili liječenjem. Spominju se Stjepa Hrvatinić i njegov stric Miladin Dimitrović – krajem studenog 1447. godine konavoski knez obavještava dubrovačkog kneza da su njih dvojica operirali kilu Radelju Aladinoviću iz Orašca, koji je uslijed liječenja umro. Spominje se i Rom Ivan Šainović koji je radio kao gostioničar i točio vino u podrumu koji je pripadao vlastelinu Francescu Zorziju. Najviše zapisa u dubrovačkim arhivskim knjigama spominje da su se Romi, kao i Dubrovčani, bavili trgovinom. Tako se spominju kreditni ugovori koje su Romi sklapali s dubrovačkom vlastelom i pučanima, za koje su obavljali poslove manjeg značaja, srodno dogovorenim sumama zaduženja. Od 26 odraslih Roma koji se spominju u Dubrovniku u 15. stoljeću u trgovačke je poslove bilo uključeno njih osmero. Kako se razvijala trgovačka djelatnost u Gradu, tako su se i Romi prilagođavali njezinim zahtjevima. U početku se trgovinom bavilo svega nekoliko Roma, a kasnije se uključivao sve veći broj, pa je tako zabilježeno znatnije uključivanje od kraja sedamdesetih 15. stoljeća. Prema dostupnim podacima, Romi su u vremenu od 46 godina (1450.-1496.) sklopili 21 kreditni ugovor, čija je svota zaduženja iznosila 934 perpera i 29 groša. Zajmodavci Roma u tim su ugovorima bili pripadnici vlastele i pučana. Nije sasvim jasno što je sve bio sadržaj poslova koje su Romi obavljali jer kreditni ugovori pružaju o tome vrlo malo objašnjenja. Bez obzira da li su oni trgovali u samom gradu ili izvan njega, u bližim ili udaljenijim krajevima, ta

36 Isto, str. 132-133.

37 T. Vukanović, *Romi (Cigani)...*, str. 29.

njihova djelatnost bila je manjeg obujma, trgovina na malo, i ukazuje na početke njihovog uključivanja u sitnu dubrovačku trgovinu, koja je bila tipična za najniže dubrovačke društvene slojeve.³⁸

O obiteljskom životu Roma u srednjem vijeku u povijesnim izvorima sačuvalo se nešto podataka. Ti se podatci najviše odnose na porodične zajednice Roma u Dubrovniku, gdje se i spominju kao skupinska populacija u 14. i 15. stoljeću. Poznate su tri romske porodične zadruge u Dubrovniku: jednu zadrugu, koja je bila brojna u 15. stoljeću, činili su Dimitar i njegovi srodni potomci, tj. on i njegovih 5 sinova s njihovim ženama i djecom. Drugu su zadrugu činili Đurđevići koji se spominju 1469. godine, a sežu i u 16. stoljeće. Ta je zadruga okupljala 3 rodovske organizacije. Na čelu se treće zadruge nalazio Rom Oliver.³⁹

DUBROVNIK U OČIMA STRANACA

Zbog razvijene trgovačke djelatnosti, a i geografskog položaja, Dubrovnik je razvio i jaku konzularnu službu. Poslanici stranih država nisu predstavljali ništa novo u Gradu, njihova prisutnost bila je potvrda dobrih veza Dubrovnika i matičnog grada, a te su se veze potvrđivale u trgovini i razmjeni niza drugih dobara.

Među prvima koji su imali svoje konzule u Dubrovniku bili su Mlečani. Oni su konzula imali u 14. stoljeću pa sve do sredine 15. stoljeća kada je zabranjeno bilo Dubrovčanima biti u službi stranih vladara u Gradu (29. studenog 1449.). Genova svog konzula šalje u 15. stoljeću, poznat je Petrus Torella koji je bio konzul Sicilije, te Kalabarije i Apulije. Španjolci osnivaju aragonski konzulat 1422. godine pa se u Gradu povećao i broj katalonskih trgovaca, a i članovi obitelji Ohmučević službovali su u španjolskom konzulatu u Gradu dok to nije zabranjeno. Krajem 13. i početkom 14. stoljeća Dubrovnik uspostavlja trgovačke veze s Firencem, pa u grad dolaze agenti raznih trgovačkih društava. Zbog toga Firenca šalje svog konzula 1495. godine. Prvi se napuljski konzul spominje početkom 15. stoljeća, a od 1502. godine u Gradu interese Španjolske i Napulja zastupa Petrus Torella. Jedna od zadaća napuljskog konzula bila je održavanje poštanske linije iz Carigrada preko Dubrovnika za Barletu i Napulj. Prvi kontakti Francuske i Dubrovnika zabilježeni su u 14. stoljeću, štoviše, čak je zabilježeno da su u to vrijeme, poslije Talijana, najzastupljeniji stranci u Gradu bili upravo Francuzi. Njihov je prvi konzul u Gradu bio Petrus Torella 1511. godine, a ta titula mijenja naziv u kraljevski agent od polovine 16. stoljeća kada taj agent obavlja diplomatsko-konzularne poslove. Malta i Austrija svoje konzulate osnivaju u 18. stoljeću, dok Turci nisu imali konzularnog ili diplomatskog predstavnika u Gradu, nego je tu titulu obnašao turski oficir čija je titula bila emin. Boravio je u dubrovačkoj luci i njemu se plaćala odgovarajuća taksa u korist Porte. Emin je bio pod nadzorom turskog paše koji je upravljao Bosnom. Tijekom 17. i 18. stoljeća formirana je određena konzularno-diplomatska ceremonija koje su se pridržavali svi strani predstavnici u Dubrovniku.⁴⁰

38 D. Petrović, *Cigani u...*, str. 132-139.

39 T. Vukanović, *Romi (Cigani)...*, str. 26-28.

40 Ilija Mitić, *Predstavnici stranih država u Dubrovniku za vrijeme Republike*, Pomorski zbornik društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Knjiga 4, Zadar, 1966., str. 381-401.

Kako su stranci doživjeli Dubrovnik, pokazat ću na primjeru zapisa švicarskog dominikanca Feliksa Fabrija (Schmida), te opisom posjeta skandinavskog kralja Emerika VII. Pomeranskog.

Švicarski dominikanac i humanist Feliks (Felix) Fabri (1441./43.-1502.) sastavio je, za vrijeme svojih hodočasničkih putovanja brodom iz Venecije u Palestinu i natrag 1480. godine i 1483.–1484. godine, jedan od najopširnijih opisa hrvatske obale što su ih ostavili strani putopisci u srednjem vijeku. Na prvom putovanju 1480. godine spominje kako su putujući jadranskom obalom preko Korčule stigli u Epidaur, koji se narodnim imenom naziva Ragusium (Dubrovnik). Prespavali su u samostanu Braće Propovjednika gdje su ih molili da im za novac daju nešto za jesti. Donijeli su im dobra jela i odlična slavenska vina. Nakon okrjepe i razgledavanja samostana, obišli su Grad. Promatrali su čudesne utvrde grada i tornjeve, te vrlo duboke jarke na kojima se puno radilo. Kad se spustila noć i povoljan vjetar, nastavili su svoj put. Na daljnjem putu su mu se pridružila i dva redovnika, brat Frano iz Kotora i Dominik, koji su također htjeli posjetiti Jeruzalem. Na drugom putovanju u Obećanu zemlju (1483. –1484.) Fabris je navratio u Dubrovnik pri povratku. Na tom putovanju opisuje Dubrovnik kao glavni grad Dalmacije. Dubrovnik je vrlo utvrđen grad i djelomično je sagrađen u moru. Njegove zidine su izvanredno široke, a tornjevi vrlo jaki. Izgrađen je između dva visoka brda u kojima utvrde i tvrđave služe za njegovu obranu. S kopnene se strane nalaze vrlo duboki jarci iskopani u stijeni. Većina njegovih kuća je obložena bijelim klesanim mramorom. U blizini Ugarske postoje mramorna brda iz kojih ga uzimaju. Grad ima brodogradilište i odličnu luku zatvorenu lancem. On ima i mlinice, bilo na vjetar, bilo na vodu koja pada s visine i pokreće kotače. Njegovi građani bogatstvom nadmašuju ostale dalmatinske građane koji, kao slobodni, služeći se mletačkim zakonima i običajima, imaju senat i magistrature. Imaju i patricijska pravila, različita od pučkih. Sami patriciji upravljaju Republikom, a narod se bavi svojim poslovima ne mareći za javne. Kako bi trgovali u miru, služe gotovo svima. Naime, ugarskom kralju, koga priznaju svojim gospodarom, daju mnogo zlata i od njega kupuju slobodu; turskom caru godišnje plaćaju 15 tisuća dukata; darovima potkupljuju sicilijanskog kralja i Mlečane, koji su nekada šest godina opsjedali onaj grad i ispred grada sagradili utvrdu, ali ga nisu osvojili. Stalno rade na utvrđivanju Grada kako bi se mogli svima suprotstaviti. Ondje su trgovci vrlo bogati. Jedan mornar mi je rekao kako u kršćanskom svijetu ne postoji bogatija zajednica od njih. Žene na glavama nose bogate ukrase nalik na rog. Ondje se svakog tjedna održava veliki sajam na kojemu se prodaju ljudi. Posjeduju neke otoke i zemlje, od kojih ne dobivaju ništa drugo nego određeni broj ljudi koje prodaju, a iz čitave slavenske zemlje dovode robove na svoju tržnicu. To je razlog da se svi robovi zovu Slaveni, pa čak i oni koji ne znaju gdje je Slavenska zemlja. U tom Gradu postoji značajna i bogata nadbiskupija. Ondje je bio nadbiskup Johannes de Terracremata, kardinal Sv. Siksta, vrlo učen, koji je umro prije pet godina. Prvostolna crkva je lijepa. U njoj su vidjeli platno u kojem je starac Šimun u svoj naručaj primio dijete Isusa. Tu i na drugim mjestima postoje mnoge moći Sv. Vlaha. U Gradu imaju svoje plemićke samostane četiri prosjačka reda. Blizu je i gradić zvan Kotor, u kojemu i fratri imaju samostan, a na otočiću nasuprot gradu jedan je dubrovački građanin našim fratrima sagradio samostan koji drže Braća Propovjednici iz Dubrovnika.⁴¹

41 Stjepan Krasić, *Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Felixa Fabrija (Schmida) iz 1480.*

Prvi kralj Kalmarske Unije, tj. danski, norveški i švedski kralj Erik VII. Pomeranski, na svom putu u Svetu zemlju 1424./25. godine zadržao se u hrvatskim krajevima i pritom posjetio i Dubrovnik. Taj je put također važan za hrvatsku povijest jer saznajemo o ugledu knezova Frankopana te značaju Dubrovačke Republike u to vrijeme. Prije polaska na put, Erik Pomeranski obratio se kralju Sigismundu, koji je pisao i Dubrovčanima govoreći o namjerama kralja Kalmarske Unije, te ih preporučio njemu. To je pismo u Dubrovnik stiglo 19. ožujka 1424., a već početkom svibnja stiže i drugo pismo u kojem se moli Dubrovčane da provedu kralja tako da ne padne u ruke neprijateljima.⁴² Erik Pomeranski je u Dubrovnik stigao u subotu, 16. rujna 1424., lijepo dočekan od vlade i građana. U Gradu je ostao kratko vrijeme, i tom se prilikom raspitivao za putove koji vode u Ugarsku jer se očito preko nje planirao vratiti kući, pa su o tome Dubrovčani obavijestili Sigismunda. Pri povratku iz Svete zemlje, Pomeranski je ponovno navratio u Dubrovnik i to na sam Božić. Odsjeo je u Dvoru, a svaki dan je vlada davala 60 perpera za njegov obrok, te mu dozvolila da za sebe uveze jednu bačvicu grčkog vina. Kralj je otpustio mletačku galiju kojom je došao do Dubrovnika, ali nije imao dovoljno novca za isplatu, pa je zamolio Dubrovčane da mu posude novac. Oni su se našli u neprilici, pa su 26. prosinca vijećali što odlučiti i s malom većinom glasova prihvatili su odluku da mu ipak posude novac. Novac su dali uz dobre garancije i neke klauzule: tako je kralj trebao dati priznanicu pisanu vlastitom rukom, ako zna pisati, a ako ne zna, neka prizanicu sastavi njegov tajnik svojom rukom i potvrdi ju kraljevim pečatom. U njoj se kralj obvezuje kako će posuđeni novac vratiti u Senju, ako bude moguće, inače po dolasku u Budim predat će ga dubrovačkom poslaniku koji ga bude pratio do ugarskog dvora, i to u vrijednim mletačkim dukatima. Tu odluku prihvatilo je Veliko vijeće velikom većinom glasova (89:28), pa je kralju predano 2000 dukata. Na put je krenuo 5. siječnja 1425. dubrovačkom galijom do Omiša, a onda kopnenim putem do Ugarske. Do dvora je u kraljevoj pratnji bio i Maroje Nalješković, kojemu je kralj trebao predati posuđene dukate. Inače je Nalješković nosio 1000 dukata Sigismundu da plati dvogodišnji danak koji mu je grad dugovao.⁴³ Erik Pomeranski se u Kalmarsku Uniju konačno vratio 24. svibnja 1425.⁴⁴

ZAKLJUČAK

Dubrovački odnos prema strancima prvenstveno je obilježen materijalnom korisnošću općine i taj strukovni kriterij bio je nadređen svim ostalima. Naime, Dubrovnik je zbog stalnog rasta i razvitka privrede neprestano trebao novu radnu snagu, ali pri izboru i prihvaćanju te radne snage nisu prihvaćali bilo koga. Poželjni su i pozivani oni koji su u određenom trenutku bili potrebni Gradu, a da bi netko prihvatio takav poziv pružane su mu određene beneficije kako bi ga se privuklo u Grad. Tako je općina davala kuću ili novac za plaćanje stanovanje u Gradu. Drugi kriterij koji je osobito došao do izražaja, a bio je podložan strukovnom kriteriju i interesima općine, bio je vjerski. Naime, Dubrovčani

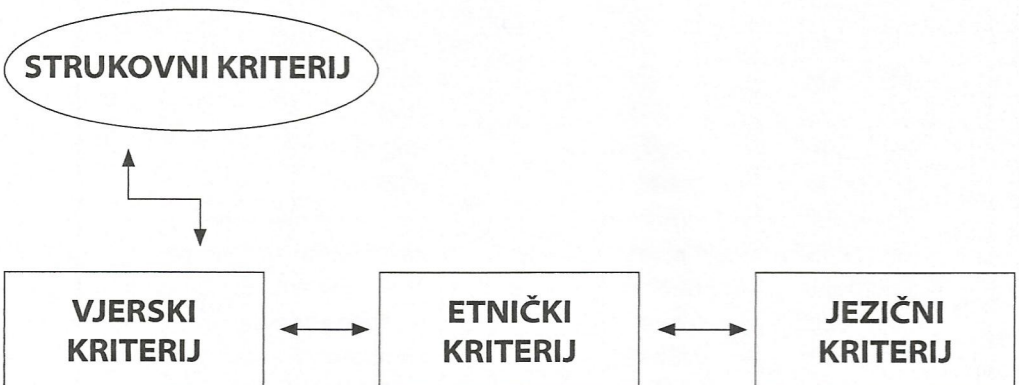
i 1483. 84. godine, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik, 2001., str. 156-187.

42 Mladen Ibler, *Putovanje skandinavskog kralja Erika VII. Pomeranskog kroz Hrvatsku 1424.-1425.*, Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik, 2001., str. 121-126.

43 Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Jadran, Dubrovnik, 1939., str. 157-160.

44 M. Ibler, *Putovanje skandinavskog kralja...*, str. 131.

nikako nisu tolerirali pripadnike drugih vjera na svom teritoriju, prihvaćali su ih kao dobre susjede s kojima se može dobro trgovati. Oštre su mjere poduzimali protiv Slavena, doseljenika iz zemalja iz zaleđa, većinom patarena koje su hvatali i prodavali kao roblje. Pravoslavce su tolerirali kad im je to odgovaralo, ali dovodeći franjevce nastojali su očistiti svoj teritorij od pravoslavlja. Razlog takve politike bio je u tome što su htjeli na čitavom svom području zadržati jedan koherentan sastav stanovništva kakav je bio u gradu. Iako nisu tolerirali patarene, ipak su ih morali podnositi, osobito u situacijama kada su upravo ti patareni bili poslanici bosanskih vladara i vojskovođa s kojima je Dubrovnik morao ostati u dobrim odnosima zbog trgovine na njihovom području. Etnički kriterij jedan od kriterija koji je strance klasificirao prema njihovom jeziku i mjestu podrijetla. Naime, prema tom kriteriju najbliži su im bili Talijani jer su pripadali istom kulturnom krugu i Dubrovčani su poznavali talijanski jezik, ali zato su im Nijemci bili manje privlačni jer im nije bio poznat kraj iz kojeg dolaze i nisu poznavali njihov jezik. Romi su predstavljali skupinu koja se nije mogla uklopiti u spomenute kriterij jer njihovo podrijetlo nije bilo definirano, ali to Dubrovčanima u njihovom slučaju nije uopće smetalo. Romi su se stopili s lokalnim stanovništvom, naselili se u gradu i predstavljali jedan od slojeva gradskog stanovništva. Svjedočenja putopisca, dominikanca Felixa Fabrija potvrđuju da je Dubrovnik bio jedna od značajnih luka na Jadranu koju su posjećivali trgovci i brojni putnici na Istok. Iz njegovog opisa jasno je da je Dubrovnik razvijen grad koji kompromisno djeluje između Ugarske i Turaka. Posjet Erika Pomeranskog svjedoči kako je Dubrovnik vrlo ugledan i bogat grad, te da ima vrlo dobro opskrbljenu riznicu jer je odobrio pozajmicu kralju. Naravno, uz priznanicu, morao je kralj pristati i na mjere koje su Dubrovčani odredili kako bi se osigurali da im kralj ne ostane dužan. Stoga kriterije dubrovačkog (ne)prihvaćanja stranaca grafički možemo prikazati ovako:

LITERATURA

- Birin, Ante, *Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Vol. 20, Zagreb, 2003.
- Budak, Neven, *Servi i famuli – primjer isključivanja i marginalizacije u našim komunalnim društvima*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, vol. 18, Zagreb, 1985.
- Dinić-Knežević, Dušanka, *Migracije stanovništva iz bližeg zaleđa u Dubrovnik u XIV. veku*, Jugoslavenski istorijski časopis, br. 1-2, Beograd, 1974.
- Dinić-Knežević, Dušanka, *Nemci u srednjovekovnom Dubrovniku*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, XVIII, Dubrovnik, 1980.
- Florence Fabijanec, Sabine, *Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovekovnom društvu*, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka *Dies Historiae*, Zagreb, 2004.
- Ibler, Mladen, *Putovanje skandinavskog kralja Erika VII. Pomeranskog kroz Hrvatsku 1424.-1425.*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik, 2001.
- Janeković-Römer, Zdenka, *Stranac u srednjovekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 26, Zagreb, 1993.
- Janeković-Römer, Zdenka, *Građani, stanovnici, podanici, stranci, inovjerci u srednjovekovnom Dubrovniku*, u: *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*, FF press, Zagreb, 2005.
- Janeković-Römer, Zdenka, *Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera*, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, Biblioteka *Dies Historiae*, Zagreb, 2004.
- Karbić, Damir, *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, Historijski zbornik 1, god. 54, Zagreb, 1991.
- Krasić, Stjepan, *Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Felixa Fabrija (Schmida) iz 1480. i 1483./84. godine*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 39, Dubrovnik, 2001.
- Lučić, Josip, *Iz života Zadrana u Dubrovniku u XIV. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, Zadar, 1995.
- Mitić, Ilija, *Predstavnici stranih država u Dubrovniku za vrijeme Republike*, Pomorski zbornik društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Knjiga 4, Zadar, 1966.
- Petrović, Đurđica, *Društveni položaj Cigana u nekim jugoslavenskim zemljama u XV. i XVI. veku*, Jugoslavenski istorijski časopis, br. 1-2, Beograd 1976.
- Petrović, Đurđica, *Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, XIII-1, Beograd, 1976.
- Raukar, Tomislav, *Komunalna društva u Dubrovniku u XIV. stoljeću*, Historijski zbornik 1, god. 33-34, Zagreb, 1980.-1981.
- Raukar, Tomislav, *Cives, habitatores, forenses u srednjovekovnim dalmatinskim gradovima*, Historijski zbornik, god. 29-30, Zagreb, 1976.-1977.
- Tadić, Jorjo, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Jadran, Dubrovnik 1939.
- Vinarev, Vuk, *Trgovina bosanskim robljem tokom XIV. veka u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1953.
- Vukadinović, Tatomir, *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*, "Nova Jugoslavija", Vranje, 1983.

Perica Vujčić:

THE (NON-) ACCEPTANCE OF FOREIGNERS IN DUBROVNIK

Summary

There are four criteria that have marked the relationship Dubrovnik had with the foreigners: on top of that list is the vocational criterion, which is closely linked to the other three criteria: religious, ethnic and language criterion. Vocational criterion was the most visible in the fact that people of Dubrovnik approached everything rationally, but still selfishly, that is, they only accepted those foreigners which were of use to them, whom they called and provided with lodging knowing they would benefit from them. The religious criterion was also important because non-Christian and especially non-Catholic foreigners were unwelcome in the town, except for Turks who were perceived as a danger, but as good trading partners as well. The ethnic criterion was the most evident in the fact that the foreigners whose language was familiar to the people of Dubrovnik and who had a similar mentality were closer to them, which was especially true for the foreigners from Italian cities. The language criterion was exposed here in the lack of misunderstanding. All these criteria are explained on the example of three groups: Germans, Gypsies and pagans, i.e. Bogomils, and Dubrovnik itself was depicted as foreigners perceived it and described it on the example of Swedish Dominican and king Eric of Pomerania.